

Tıp ve Fetva, Tıbbî Konularda Fetva Verirken Bilgi Edinme Usulleri

Haz. Hakan ERTİN, İSAR Yayınları, İstanbul, 2012, 216 Sayfa

Halil EFE*

Organ nakli, beyin ölümü, kök hücre çalışmaları, yoğun bakım tedavisi, tüp bebek ve daha pek çok tıbbî meselenin dinî açıdan meşruiyeti/cevazı ile ilgili olarak fakihler ve fetva kurulları başta olmak üzere, dinî ilimlerde ihtisas sahibi âlimlerin bazen birbirine zıt veya vakiya uymayan değerlendirmeleri ve fetvaları ile karşılaşabiliyoruz. Aynı konuda farklı fetvaların olması, fetvaya esas teşkil eden tıbbî bilgilerin doğruluk ve kesinlik bakımından niteliği, kuvvet derecesi, fakih tarafından yorumlanması gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Bilhassa tıbbî bilgilerin yorumlanıp değerlendirilmesi aşamasında, fakihlerin farklı birikim ve anlayışlara sahip olmaları, kaçınılmaz olarak hüküm itibarıyla de farklılaşan fetvalara kapı aralamaktadır. Bu noktada, fakihlerin tıbbî bilgilerini nasıl edindikleri ve hangi esaslar çerçevesinde yorumladıkları önemli bir soru olarak kendini göstermektedir. Yakın bir geçmişte İstanbul'da yukarıda kısaca temas edilen meseleleri irdeleyen bir toplantı düzenlendi. İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı'nın (İSAR) bünyesinde yer alan Tıp ve Ahlâk Çalışma Grubu'nun, 5 Haziran 2010 tarihinde düzenlediği "İslam Âlimlerinin Tıbbî Konularda Fetva Verirken Bilgi Edinme Usulleri" isimli bu atölye çalışması, özellikle ülkemizde tıbbî konularda verilen fetvaların nasıl bir bilgi edinme ve değerlendirme sürecinin ürünü olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Elimizdeki *Tıp ve Fetva* kitabı, bu toplantının bant çözümlerinden oluşmaktadır. "Tıptaki Yeni Gelişmeler ve Tıbbî Etik Alanındaki Problemler" ve "Tıptaki Yeni Gelişmeler Işığında Fetva Usulündeki Değişmeler" şeklinde iki oturum halinde gerçekleştirilen toplantının her oturumunda üçer tebliğ sunulmuştur. Kitapta, bu sunumların yanında soru-cevap faslı da yer almaktadır. Aşağıda toplantının içeriğini yansıtmaya bakımından tebliğler hakkında kısa bir bilgi verilecektir.

* Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Yrd. Doç. Dr. Hakan Ertin: Tıp Etikçilerinin Karar Verme Konusundaki Sorunları-Modern Tıpta Etik Kararlar, Perspektifler, Sorunlar

Tıp etiği ile din arasındaki irtibatın bilim ve düşünce dünyasında oldukça ilgi gördüğünü ifade eden Ertin, fıkıh- tıp etiği münasebetinin daha güçlü olması gerektiğini vurgulayarak, İslam'ın ahlâk ilkeleri ile birlikte fıkıhın, tıp etiğine katkıda bulunmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu husus, temelde insan ile meşgul olmakla birlikte "insan"ı ihmal eden, kendine mahsus ve farklı disiplinlere kapalı teknik yapısı dolayısıyla din ve ahlâk gibi üst değerlere, dinî ve ahlâkî mülahazalara uzak kalan veya bunları doğru bir şekilde yorumlayıp değerlendiremeyen tıp bilimi ve eğitiminin söz konusu değerlerle tanışması bakımından da önemlidir. Teknolojik gelişmelerin neticesi olarak ortaya çıkan yeni tedavi usulleri ve tıbbî müdahale yöntemlerinin beraberinde getirdiği dinî ve ahlâkî tartışmalar, esasen fıkıhın temel değerleri ve yaklaşımlarının tıp dünyası için ne denli önem arzettiğini açıkça göstermektedir.

Tıp ile ilgili etik kavramların fıkıhta bir karşılığının olup olmadığı sorusunu gündeme getiren Ertin, güncel tıbbî meseleler için, dönemlerinin şartları ve elde mevcut bilgiler çerçevesinde yazılmış fıkıh kitapları yerine, -varsa- fıkıhın çağdaş etik ve ahlâk kuralları bakımından da kabul edilebilir kavramlarının bir hareket noktası teşkil edebilme imkânını sorgulamaktadır.

Diğer taraftan Ertin, beyni ölmüş olmakla birlikte kalbi atan ve cihaza bağlı olarak hayatiyetini sürdüren hastanın durumu gibi, fıkıh ile tıbbın her birini yakından ilgilendiren tıbbî problemleri nazara vererek, bu tür meselelerde yegâne karar mercii olarak hekimin kabul edilmesinin önemli bir sorun olacağını, konunun tıp ve hekim kadar fıkıh ve fakihî de alakadar ettiğini vurgulamaktadır. Fakihlerin tabipler ile yakın bir ilişki içerisinde olması, tıp dünyasının da dinî ve ahlâkî değerleri tanıyarak onları göz ardı etmemesi, tebliğin özünü oluşturmaktadır.

Prof. Dr. Serdar Bedii Omay, Tıpta Bilgi Nasıl Oluşur? Kanıtı Dayalı Tıp

Tıpta bilginin oluşumunu, diğer bir ifadeyle tıp epistemolojisinin nasıl meydana geldiği meselesini konu edinen sunumunda Omay, tedavide dikkate alınacak tıbbî veriler ve kanıtların, bilimsel kuvveti ve derecesi bakımından yapılan çeşitli tasnifler ve bunların özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu tasniflerde klinik örnek ve tecrübeler, tecrübe edilmiş veya edilmemiş çalışmalar, tecrübe edilmiş farklı çalışmalar arasında yapılan karşılaştırmalar zayıftan kuvvetliye doğru bir derecelendirme ile A, B, C, D... veya 1A, 1B, 2A, 2B... şeklinde gruplandırılmaktadır. Omay, tıbbî problemlere dair verilerin, bu tasniflerin öngördüğü derecelendirme dikkate alınarak değerlendirilmesi ve ilgili meselede bir

kanaate varacak olan fakihin buna göre bilgilendirilmesi gereğine işaret etmektedir. Buna göre, beşinci derece veya E grubu bir tıbbî verinin, fikhî hükmü belirleyici olması uygun olmayacaktır.

Doç. Dr. İlhan İlkılıç, Rasyonel Tıp ve Tıp Etiği Kararlarındaki Meseleler

Tıbbî bilginin oluşumunu, bilgi felsefesinde “bilginin oluşumu” problemini izah eden yaklaşımlar (rasyonalist, ampirik/deneysel metod vs.) paralelinde inceleyen İlkılıç, kanıta dayalı tıbbin temel bilgi edinme metodu olarak deneysel yöntem ve bu yöntemin kesinlik iddiası üzerinde ayrıca durmaktadır. Ampirik yaklaşıma göre, bilgi deney öncesinde mümkündür, zorunlu ve mutlak değildir. Bu mümkün bilgi, ancak deney sonrasında kesinlik kazanacaktır. Deney değişkenlerinin belirlenebildiği alanlarda kesin sonuca ulaşmak mümkün olmakla birlikte, deney konusu insan olduğunda insan sayısınca farklı değişken, dolayısıyla da farklı sonuç söz konusu olacaktır. Söz gelimi aynı uygulama ve tedaviler, farklı kişilerde farklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu durumda ise, ampirik yöntemin iddia ettiğinin aksine, bir kesinlikten söz edilemeyeceği açıktır. Kesin ve doğru bir tıbbî bilgiye ulaşmayı engelleyen diğer faktörlere (maddî kaynak ve altyapı yetersizliği, manipülasyon vs.) de değinen İlkılıç, deneye elverişli/ tecrübî nitelikte olsa dahi tıbbin belli alanlarında hala belirsiz ve kapalı noktaların bulunduğunu hatırlatarak fikhî ve ahlâkî değerlendirmelerde tıbbî bilginin bu keyfiyetinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tıptaki bazı meselelerin, fıkıh ve etik gibi farklı disiplinleri de ilgilendirdiğini belirten İlkılıç, disiplinlerarası çalışmanın ve farklı disiplinlerin katkıları ile teşkil edilmesi gereken ortak bir fikhî dil ve terminolojinin önemi üzerinde durarak tebliğini bitirmektedir.

Prof. Dr. Hamza Aktan: Fetva Dili ve Türkiye’de Sağlık Alanındaki Fetva Uygulaması

Ülkemizde fetva alanında önemli bir boşluğu dolduran Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu’nun bir dönem başkanlığını da yapan Aktan, kurulun yapısı ve işleyişi, iç denetimi, fetvalarda dikkate aldığı genel ilkeler hakkında bilgi vermektedir. Aktan, doğru fetva verme ve verdiği fetva ile bilimsel nitelikteki çalışma ve gelişmelerin önünü tıkamama şeklinde iki temel sorumluluğu olan kurulun, özellikle tıp gibi özel ihtisas gerektiren sahalarla ilgili meselelerde konunun uzmanlarına danışarak hareket ettiğini belirtmektedir. Dinin korunmasını murad ettiği can, akıl, din, nesil ve mal şeklindeki beş temel değeri (*zarûrât-ı dîniyye*) koruyup gözeten değerlendirmeler yanında makâsıd-ı şerîa ile

istisna niteliğindeki durumlarda zaruret ilkesinin de göz önünde bulundurulduğunu ifade etmektedir. Bir kanaate varılamayan konularda kurulun hemen fetva vermediğini söyleyen Aktan, bu gibi durumlarda, her şeyin insanın menfaatine olması (“eşyada aslolan mubahlıktır”) ve şüpheli şeylerden sakınma şeklindeki iki fikhî kâidenin kendilerine yol gösterdiğini açıklamaktadır.

Dr. Ekrem Keleş: Sağlık Alanında Dünyadaki Fetva Uygulamaları

Aynı zamanda Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi olan Keleş, dünyadaki önemli fetva kurulları, bunların işleyişleri ve yapıları hakkında genel bir bilgi verdiği tebliğinde söz konusu kurulların fetva verirken dikkate aldıkları ilke ve esasları kısaca özetlemektedir. Başta fıkıh olmak üzere dinî ilimlerde uzmanlaşmış âlimlerden oluşan fetva kurulları, kendilerine yöneltilen sorularla ilgili olarak konunun uzmanlarına da danışarak bir kanaat oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte, Kur’an’ın genel ilkeleri ile Hz. Peygamber ve ashabının söz ve uygulamaları yanında fıkıh usûlünün istihsan, maslahat, sedd-i zerîa, örf gibi delilleri ise fetva kurullarının başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca kat’î nasslara ve icmâa aykırı düşmeme, *zarûrât-ı dîniyyenin* muhafazası, fitratın, tabîî dengenin ve insan haysiyetinin korunması, toplumun genel yararının gözetilmesi de fetva kurullarına yol gösteren ilkeler arasındadır. Keleş ayrıca, dünya üzerinde Müslüman hekimler ile fıkıh âlimlerini buluşturan cemiyet ve platformların, bilgi ve tecrübenin paylaşılması bakımından önemine dikkat çekmektedir.

İrfan İnce: Önerilen Fikhî Çözümlerin Getirdiği Sorunlar

Gündemi meşgul eden bazı tıbbî meseleler hakkındaki fetvalardan hareketle, güncel meseleler karşısında fıkıhın durumunu ve fakihlerin yaklaşımını ele alan İnce, bu bağlamda iki temel soruna işaret etmektedir: Kuşatıcı bir referans çerçevesinin eksikliği ve fakihin referans çerçevesine bakışındaki değişme.

Tıbbî sorunların çözüm mercii olarak görülen fıkıhın, meseleci karakteristiğinin bir sonucu olan parçacı zihin yapısı ve anlayışı ile meselelere sistematik ve tutarlı çözümler üretmeye elverişli olup olmadığı sorusunu gündeme getiren İnce, fetvaların genel bir sorunu olarak geniş bir perspektif ve referans çerçevesinin eksikliğine dikkat çekmektedir. Fikhî düşünme/tefakkuh tarzının diğer bir problemi ise, fakihin dinî referanslara yaklaşımında gözlemlenen değişikliklerdir. Gelişen tıp ve ulaşılan yeni tıbbî bilgiler karşısında fukaha, referanslarına farklı bir gözle bakmaya başlamıştır. Sözelimi tıbbî bilgilerin, nasslardaki kimi ifadelerden farklı olması karşısında, nasstaki bilginin kesin ve açık değil, müteşabih olduğu gerekçesiyle fikhî düşünme süreçlerinde dikkate alınmaz hale gelmesi, aşkın bir

referansın kaybedilmesi ile sonuçlanmakta, neticede fakihin biyolojik verilerden norm çıkarmaya çalıştığı bir noktaya varılmaktadır. İnce'ye göre, ancak sahîh bir zeminde kuşatıcı bir yaklaşımla incelendiği takdirde tıbbî meselelerin hükmü hakkında tutarsız fikhî çözümlere düşme riski asgariye indirilmiş olacaktır.

Son olarak kitabın dili ile ilgili bazı hususlara işaret etmek faydalı olacaktır. Eser genel olarak, irticâli tarzda sunulmuş tebliğlerin çözümlerinden oluşmuş bir metin. Ancak konuşmalar metne aktarılırken, metne bağılı olmamanın bir sonucu olan dil ve düşünce hatalarının, editör himmeti ile düzeltilmesi uygun olurdu. "Bu toplantının da bir amacı da bu" (s. 88) cümlesinde olduğu üzere anlatım bozukluğu içeren ifadelerle kitapta sıkça karşılaşıyoruz. "Fıkıhta edinilen bilginin doğruluğunun test edildiğini, laboratuarda doğrulanabildiğini..." şeklinde devam eden cümlede ise, sürç-i lisan ile "tıp" kelimesi yerine "fıkıh" kullanılmıştır. Kitabın fıkıh tarihi ve terminolojisine aşina bir editör tarafından da gözden geçirilmesi, az olmakla birlikte özellikle fikhî terim (selam akdi, s. 109, 170) ve isim (Kayyim el-Cevzî, s. 174) yazımlarındaki yanlışlara mahal bırakmazdı. Her şeye rağmen, aslında hiç de birbirinden kopuk olmayan iki alanın mütehasıs isimlerinin tecrübe ve değerlendirmelerini bir araya getiren eser, fıkıh ve tıbbın, dahili meseleleri yanında, kesiştikleri noktanın genel bir manzarasını tasvir etmesi bakımından kayda değer bir çalışma.

